

Чистий понеділок

Іван Бунін

З книги "Темні алеї"

Переклад Олександра Грязнова

Темнів московський сірий зимовий день, холодно загорався газ у ліхтарях, тепло освітлювались вітрини магазинів – і розгоралось вечірнє московське життя, звільнене від щоденних справ: густіше і бадьоріше неслись візничі санки, важче гриміли переповнені, пірнаючі трамваї, — в сутінках уже видно було, як з шипінням сипались з проводів зелені зірки, — жвавіше поспішали по засніжених тротуарах перехожі, що мутно чорніли... Кожен вечір мчав мене у цей час на прудкому рисаку мій кучер – від Червоних воріт до храму Христа-Спасителя: вона жила навпроти нього; кожен вечір я возив її обідати в "Прагу", в "Ермітаж", в "Метрополь", після обіду в театри, на концерти, а там до "Яру", в "Стрельну"... Чим усе це повинно закінчитися, я не знав і старався не думати, не додумувати: було даремно – так само, як говорити з нею про це; вона раз і назавжди відвела розмови про наше майбутнє; вона була загадкова, незрозуміла для мене, дивні були і наші з нею стосунки, — зовсім близькими ми все ще не були; і все це без кінця тримало мене у невирішеній напрузі, в болісному чеканні – і разом з тим я був невимовно щасливий кожною годиною, проведеною біля неї.

Вона для чогось навчалась на курсах, досить рідко відвідувала їх, але відвідувала. Я якось спитав: "Навіщо?" Вона знизала плечем: "А навіщо все робиться на світі? Хіба ми розуміємо щось у наших вчинках? Крім того, мене цікавить історія..." Жила вона одна, — її батько-вдівець, освічена людина знатного купецького роду, жив на покої у Твері, щось, як усі такі купці, збирав. В будинку навпроти храму Спасителя вона знімала заради виду на Москву квартиру на куті п'ятого поверху, всього дві кімнати, але просторі і добре обставлені. В першій багато місця займав широкий турецький диван, стояло дороге піаніно, на якому вона все розучувала повільний, сомнамбулічно-прекрасний початок "Місячної сонати", — тільки один початок, — на піаніно і на піддзеркальнику цвіли в гранчастих вазах пишні квіти, — за моїм наказом їй кожну суботу привозили свіжі, — і коли я приїжджав до неї в суботній вечір, вона, лежачи на дивані, над яким навіщось висів портрет босого Толстого, не поспішаючи протягувала мені для цілунку руку і неуважно говорила: "Дякую за квіти..." Я привозив їй коробки шоколаду, нові книги – Гофмансталя, Шніцлера, Тетмайера, Пшибишевського, — і отримував все те ж "дякую" і простягнуту теплу руку, іноді наказ сісти біля дивану, не знімаючи пальто. "Незрозуміло, чому, — говорила вона у задумі, гладячи мій бобровий комір, — але, здається, нічого не може бути кращого запаху зимового повітря, з яким заходиш з двору у кімнату..." Схоже було на те, що їй нічого не потрібно: ні квіти, ні книги, ні обіди, ні театри, ні вечери за містом, хоч все-таки квіти були у неї любимі і

нелюбимі, всі книги, які я їй привозив, вона завжди прочитувала, шоколаду з'їдала за день цілу коробку, за обідами і вечерями їла не менше за мене, любила пиріг з юшкою із миня, рожевих рябчиків у добре просмаженій сметані, іноді говорила: "Не розумію, як це не набридне людям усе життя, кожен день обідати, вечеряти", але сама і обідала і вечеряла з московським розумінням справи. Очевидним уподобанням її був тільки гарний одяг, оксамит, шовки, дороге хутро...

Ми обоє були багаті, здорові, молоді і настільки гарні собою, що в ресторанах, на концертах нас проводжали поглядами. Я, родом із Пензенської губернії, був о тій порі красивий чомусь південною, гарячою красою, був навіть "непристойно красивий", як сказав мені якимось знаменитий актор, страшенно товстий чоловік, великий ненажера і розумака, — "чорт вас знає, хто ви, сіцілієць якийсь", сказав він сонно; і характер був у мене південний, жвавий, постійно готовий до щасливої посмішки, до доброго жарту. А у неї краса була якась індійська, персидська: смугло-янтарне лице, чудове і дещо зловісне в своїй чорноті волосся, брови, що м'яко блищали, як чорне хутро соболя, чорні, як бархатне вугілля, очі; принадний червоногарячими губами рот відтінявся чорним пушком; виїжджаючи, вона частіше за все одягала гранатову оксамитову сукню і такі ж туфлі з золотими застібками (а на курси ходила скромною курсисткою, снідала за тридцять копійок у вегетаріанській їдальні на Арбаті); і наскільки я був схильний до балачок, до простосердечних веселощів, настільки вона була частіше за все мовчазна: все щось думала, у все нібито подумки вникала; лежачи на дивані з книгою в руках, часто опускала її і запитально дивилась перед собою: я це бачив, заїжджаючи іноді до неї і вдень, тому що кожен місяць вона днів зо три-чотири зовсім не виходила і не виїжджала з дому, лежала і читала, примушуючи і мене сісти в крісло біля дивана і мовчки читати.

— Ви жахливо балакучі і непосидючі, — говорила вона, — дайте мені дочитати розділ...

— Якби я не був балакучим і непосидючим, я ніколи, можливо, не пізнав би вас, — відповідав я, нагадуючи їй цим наше знайомство: якимось в грудні, потрапивши в Художній гурток на лекцію Андрія Белого, який виспівував її, бігаючи і танцюючи на естраді, я так крутився і реготав, що вона, випадково опинившись у кріслі поруч зі мною і спершу з деяким подивом поглядаючи на мене, теж нарешті розсміялась, і я негайно весело звернувся до неї.

— Все так, — говорила вона, — та все-таки помовчіть трошки, почитайте що-небудь, покуріть...

— Не можу я мовчати! Не уявляєте ви собі всю силу моєї любові до вас! Не любите ви мене!

— Уявляю. А що до моєї любові, то ви добре знаєте, що, крім батька і вас, у мене нікого немає на світі. У всякому разі, ви у мене перший і останній. Вам цього мало? — Але досить про це. Читати при вас неможливо, давайте чай пити...

І я вставав, кип'ятив воду в електричному чайнику на столику за бильцем дивана, брав із горіхової шафки, що стояла в куті за столиком, чашки, блюдечка і говорив, що

прийде в голову:

- Ви дочитали "Вогненного ангела"?
- Додивилась. Настільки високомовно, що совісно читати.
- А чому ви вчора раптом пішли з концерту Шаляпіна?
- Надмірно завзятий був. І потім жовтоволосу Русь я взагалі не люблю.
- Все вам щось не подобається!
- Так, багато що...

"Дивна любов!" — думав я і, доки закипала вода, стояв, дивився у вікна. В кімнаті пахло квітами і вона з'єднувалась для мене з їх запахом; за одним вікном низько лежала оддалік велика картина зарічної сніжно-сизої Москви; в інше, лівіше, було видно частину Кремля, навпроти, якимось дуже близько, біліло занадто нове громаддя Христа-Спасителя, в золотому куполі якого синюватими плямами відбивались галки, що вічно вились круг нього... "Дивне місто! — говорив я собі, думаючи про Охотний ряд, про Іверську, про Василя Блаженного. — Василій Блаженний — і Спас-на-Бору, італійські собори — і щось киргизьке у шпичаках веж на кремлівських стінах..."

Приїжджаючи в сутінки, я іноді заставав її на дивані тільки в одному шовковому архалуку, отороченому соболям, — спадок моєї астраханської бабусі, сказала вона, — сидів біля неї в напівтемряві, не запалюючи вогню, і цілував її руки, ноги, дивовижно гладеньке тіло... І вона нічому не суперечила, але все мовчки. Я щохвилини шукав її гарячі губи — вона давала їх, дихаючи вже поривчасто, але все мовчки. Коли ж відчувала, що я більше не в змозі володіти собою, відстороняла мене, сідала і, не підвищуючи голосу, просила запалити світло, потім ішла в спальню. Я запалював, сідав на верткий табуретик біля піаніно і поступово приходив до тями, холонув від гарячого дурману. За чверть години вона виходила зі спальні одягнена, готова до виїзду, спокійна і проста, ніби нічого й не було перед цим:

- Куди нині? Може, в "Метрополь"?

І знову весь вечір ми говорили про щось стороннє. Незабаром після нашого зближення вона сказала мені, коли я заговорив про шлюб:

- Ні, в дружини я не годжусь. Не годжусь, не годжусь...

Це не позбавило мене надії, — "там видно буде!" — сказав я собі, сподіваючись на зміну її рішення з часом, і більше не заводив мови про шлюб. Наша неповна близькість здавалась мені інколи нестерпною, але і тут — що лишалось мені, крім надії на час? Одного разу, сидячи біля неї в цій вечірній темряві і тиші, я схопився за голову:

- Ні, це вище моїх сил! І навіщо, чому треба так жорстоко мучити мене і себе!

Вона промовчала.

- Так, все-таки це не любов, не любов...

Вона рівно озвалася з темряви:

- Можливо. Хто ж знає, що таке любов?

— Я, я знаю! — вигукнув я. — І буду чекати, коли і ви дізнаєтесь, що таке любов, щастя!

- Щастя, щастя... "Щастя наше, друже, як вода у волоку: тягнеш — надулося, а

витагнеш - нема нічого".

— Це що?

— Це так Платон Каратаєв говорив П'єру.

Я махнув рукою:

— Ах, бог з нею, з цією східною мудрістю!

І знову весь вечір говорив тільки про стороннє - про нову виставу Художнього театру, про нове оповідання Андрєєва... З мене знову було досить і того, що ось я спершу тісно сиджу з нею в летючих санках, тримаючи її в гладкому хутрі шубки, потім вхожу з нею в людну залу ресторану під марш із "Аїди", їм і п'ю поруч з нею, чую її повільний голос, дивлюсь на губи, які цілував годину тому, — так, цілував, говорив я собі, з палкою вдячністю дивлячись на них, на темний пушок над ними, на гранатовий оксамит сукні, на скат плечей і овал грудей, ловлячи якийсь ледь пряний запах її волосся, думаючи: "Москва, Астрахань, Персія, Індія!" В ресторанах за містом, під кінець вечері, коли усе гамірніше робилося навкруг у тютюновому диму, вона, теж курячи і хмеліючи, вела мене іноді в окремий кабінет, просила покликати циган, і вони входили навмисне шумно, розв'язно: попереду хору, з гітарою на голубій стрічці через плече, старий циган в козакинї з галунами, з сизою мордою потопельника, з голою, мов чавунна куля, головою, за ним циганка-заспівувачка з низьким чолом під дігтярною чолкою... Вона слухала пісні з млосною, дивною посмішкою... У три, в чотири години ночі я відвозив її додому, у під'їзді, закриваючи від щастя очі, цілував мокре хутро її коміру і в якомусь екзальтованому відчаї летів до Червоних воріт. І завтра і післязавтра буде все те саме, думав я, — та сама мука і те саме щастя... Ну що ж - все-таки щастя, велике щастя!

Так пройшов січень, лютий, прийшла і пройшла масляна. У прощену неділю вона наказала приїхати до неї о п'ятій вечора. Я приїхав, і вона зустріла мене вже одягнена, в короткій каракулевій шубці, в каракулевому капелюшку, в чорних фетрових ботиках.

— Все чорне! - сказав я, входячи, як завжди, радісно.

Очі її були ласкаві і тихі:

— Адже завтра вже чистий понеділок, відповіла вона, діставши із каракулевої муфти і даючи мені руку в чорній лайковій рукавичці. "Господи владико живота мого..." Хочете поїхати у Новодівочий монастир?

Я здивувався, та поспішив сказати:

— Хочу!

— Не все ж шинки та корчми, — додала вона. - От вчора вранці я була на Рогозькому кладовищі...

Я здивувався ще більше:

— На кладовищі? Навіщо? Це знамените розкольніцьке?

— Так, розкольніцьке. Допетровська Русь! Ховали їхнього архієпископа. І от уявіть собі: труна - дубова колода, як у старовину, золота парча ніби кована, лик померлого закритий білим "воздухом", вишитим чорною в'яззю - краса і жах. А біля труни дякони з рипідами і трикіріями...

— Звідки ви це знаєте? Рипіди, трикирії!

— Це ви мене не знаєте.

— Не знав, що ви так релігійні.

— Це не релігійність. Я не знаю, що... Але я, наприклад, часто ходжу вранці або ввечері, коли ви не таскаєте мене по ресторанах, у кремлівські собори, а ви навіть не підозрюєте цього... Так от: диякони – та ще які! Пересвет і Ослябя! І на двох кліросах два хори, теж усі Пересвети: високі, могутні, в довгих чорних каптанах, співають, перекликаючись, — то один хор, то другий, — і все в унісон і не по нотах, а по "крюках". А могила всередині була встелена блискучими ялиновими гілками, а надворі мороз, сонце, засліплює сніг... Та ні, ви цього не розумієте! Ходімо...

Вечір був мирний, сонячний, з інеєм на деревах; на цегляно-кривавих стінах монастиря базікали у тиші галки, схожі на монашок, куранти раз-у-раз тонко і сумно грали на дзвіниці. Риплячи в тиші по снігу, ми ввійшли у ворота, пішли сніжними доріжками по кладовищу, — сонце щойно сіло, було ще зовсім світло, дивно вимальовувались на золотій емалі заходу сірим коралом гілки в інею і таємниче жевріли круг нас спокійними, сумними вогниками незгасні лампадки, розсіяні над могилами. Я ішов за нею, із замилюванням дивився на її маленький слід, на зірочки, які залишали на снігу нові чорні ботики – вона раптом обернулась, відчувши це:

— Правда, як ви мене любите! – сказала вона з тихим здивуванням, похитавши головою.

Ми постояли біля могил Ертеля, Чехова. Тримаючи руки в опущеній муфті, вона довго дивилась на чеховський могильний пам'ятник, потім знизала плечем:

— Яка гидка суміш сусального російського стилю і Художнього театру!

Стало сутеніти, підморожувало, ми повільно вийшли із воріт, біля яких покірно сидів на козлах мій Федір.

— Поїздимо ще трішки, сказала вона, — потім поїдемо їсти останні млинці до Єгорова... Тільки не швидко, Федоре, — правда?

— Слухаюсь.

— Деся на Ординці є дім, в якому жив Грибоєдов. Поїдьмо його шукати...

І ми не знати нащо поїхали на Ординку, довго їздили якимись провулками в садах, були в Грибоєдовському провулку; та хто ж міг вказати нам, в якому домі жив Грибоєдов, — перехожих не було ні душі, та й кому з них міг бути потрібен Грибоєдов? Вже давно стемніло, рожевіли за деревами в інею освітлені вікна...

— Тут є ще Марфо-Маріїнська обитель, — сказала вона.

Я засміявся:

— Знову в обитель?

— Ні, це я так...

В нижньому поверсі у трактирі Єгорова в Охотному ряду було повно кудлатих, товсто одягнених візників, що різали стопки млинців, залитих вище міри маслом і сметаною, і було парко, як в лазні. У верхніх кімнатах, теж дуже теплих, з низькими стелями, старосвітські купці запивали вогненні млинці з зернистою ікрою

замороженим шампанським. Ми пройшли у другу кімнату, де в куті, перед чорною дошкою ікони Богородиці троєручиці, горіла лампадка, сіли за довгий стіл на чорний шкіряний диван... Пушок на її верхній губі був у інею, янтар щік злегка рожевів, чорнота очей зовсім злилася із зіницями, — я не міг відвести погляду від її обличчя. А вона говорила, виймаючи хусточку з пахучої муфти:

— Чудово! Внизу дикі мужики, а тут млинці з шампанським і Богородиця троєручиця. Три руки! Адже це Індія! Ви – пан, ви не можете розуміти так, як я, всю цю Москву!

— Можу, можу! – відповів я. – І давайте замовимо обід силен!

— Як це "силен"?

— Це значить – сильний. Як же ви не знаєте? "Рече Гюрги..."

— Як добре! "Гюрги!"

— Так, князь Юрій Долгорукий. "Рече Гюрги ко Святославу, князю Северскому: "приди ко мне, брате, в Москову" и повеле устроить обед силен".

— Як добре. І от тільки в яких-небудь північних монастирях лишилась тепер ця Русь. Та ще у церковних співах. Недавно я ходила в Зачатівський монастир – ви уявити собі не можете, як чудово співають там стихирі! А в Чудовому ще краще. Я минулого року все ходила туди на страсній. Ах, як було гарно! Всюди калюжі, повітря вже м'яке, на душі якось ніжно, сумно і весь час це відчуття вітчизни, її старовини... Всі двері в соборі відчинені, весь день входить і виходить простолюд, весь день служби... Ох, піду я куди-небудь в монастир, в якийсь найглухіший, вологодський, в'ятський!

Я хотів сказати, що тоді і я піду або заріжу кого-небудь, щоб мене загнали на Сахалін, закурив, забувшись від хвилювання, та підійшов половий в білих штанах і білій сорочці, підперезаній малиновим джгутом, поштиво нагадав:

— Вибачте, пане, курити у нас не можна...

І негайно, з особливою облесливістю, розпочав скоромовкою:

— До млинців що накажете? Настоянки на травах? Ікорки, сьомгочки? До ушиці у нас є херес на рідкість хороший, а до наважки...

— І до наважки хересу, — додала вона, радуючи мене доброю говірливістю, яка не полишала її весь вечір. І я вже не уважно слухав, що говорила вона далі. А вона говорила з тихим світлом в очах:

— Я руські літописи, руські сказання так люблю, що доти перечитую те, що особливо подобається, поки на пам'ять не завчу. "Был в русской земле город, названіем Муром, а в нем же самодержаствовал благоверный князь, именем Павел. И вселил к жене его Дьявол летучего змея на блуд. И сей змей являлся ей в естестве человеческом, зело прекрасном..."

Я жартома зробив страшні очі:

— Ой, який жах!

Вона, не слухаючи, продовжувала:

— Так випробовував її бог. "Когда же пришло время ее благодной кончины, умолили бога сей князь и княгиня представиться им в один день. И сговорились быть

погребенними в єдиному гробу. Й велели вытесать в єдиному камне два гробных лежа. И облеклись, такожде єдиновременно, в монашеское одеяние..."

І знову моя неуважність змінилася здивуванням і навіть тривогою: що це з нею нині?

І от, у цей вечір, коли я відвіз її додому зовсім не у звичайний час, об одинадцятій годині, вона, прощаючись зі мною біля під'їзду, раптом затримала мене, коли я вже сідав у сани:

— Чекайте. Заїжджайте до мене завтра ввечері не раніше десяти. Завтра "капусник" Художнього театру.

— Так що? - спитав я. - Ви хочете поїхати на цей "капусник"?

— Так.

— Та ви ж говорили, що не знаєте нічого непристойнішого за ці "капусники"!

— І тепер не знаю. І все-таки хочу поїхати.

Я подумки похитав головою, — усе дивацтва, московські дивацтва! - і бадьоро озвався:

— Ол райт!

О десятій вечора наступного дня, піднявшись у ліфті до її дверей, я відімкнув двері своїм ключем і не відразу увійшов із темної вітальні: за нею було незвично світло, все було запалене, — люстри, канделябри з боків дзеркала і висока лампа під легким абажуром за узголів'ям дивану, а піаніно звучало початком "Місячної сонати" — все підвищуючись, воно звучало дедалі томливіше, закличніше, з сомнамбулічно-блаженим сумом. Я голосно зачинив двері вітальні, — звуки обірвалися, почувся шерех сукні. Я увійшов - вона прямо і дещо театральнo стояла біля піаніно у чорній бархатній сукні, яка робила її тоншою, вражаючи її ошатністю, святковим убором смоляного волосся, смуглою янтарністю оголених рук, плечей, ніжного, повного початку грудей, блиском алмазних сережок вздовж ледь припудрених щік, вугільним бархатом очей і бархатистим пурпуром губ; на скронях півкільцями вигинались до очей чорні косички, надаючи їй вигляд східної красуні з лубочної картинки.

— От якби я була співачка і виступала на естраді, — сказала вона, дивлячись на моє розгублене обличчя, — я би відповідала на оплески привітною посмішкою і легкими поклонами праворуч і ліворуч, вгору і в партер, а сама би непомітно, але турботливо відсувала ногою шлейф, щоб не наступити на нього...

На "капуснику" вона багато курила і все потягувала шампанське, пильно дивилась на акторів, які з меткими викриками і приспіваними зображали щось нібито паризьке, на великого Станіславського з білим волоссям і чорними бровами і натопаного Москвіна в пенсне на ночвоподібному лиці, — обидва з навмисною серйозністю і старанністю, падаючи назад, виробляли під регіт публіки відчайдушний канкан. До нас підійшов з бокалом у руці, блідий від хмелю, зі спітнілим чолом, на яке звисав жмут його білоруського волосся, Качалов, підняв бокал і, з вдаваною похмурою жадібністю дивлячись на неї, сказав своїм низьким акторським голосом:

— Цар-дівце, Шемаханська царице, твоє здоров'я!

І вона повільно посміхнулась і цокнулась з ним. Він узяв її руку, п'яно припав до неї і мало не впав. Справився і, стиснувши зуби, поглянув на мене:

— А це що за красень? Ненавиджу.

Потім захрипіла, засвистіла і загриміла, вистрибом затупотіла полькою шарманка – і до нас, ковзаючи, підлетів маленький Сулержицький, що вічно сміється і кудись поспішає, зігнувся, зображаючи гостинодворську галантність, поспіхом пробурмотів:

— Дозвольте запросити на полечку Транблан...

І вона, усміхаючись, піднялась і, спритно, коротко притопуючи, виблискуючи сережками, своєю чорнотою і оголеними плечима і руками, пішла з ним серед столиків у супроводі захоплених поглядів і оплесків, в той час як він, задерши голову, кричав козлом:

Пойдем, пойдем поскорее

С тобой польку танцевать!

О третій годині ночі вона встала, прикривши очі. Коли ми одягнулись, поглянула на мою боброву шапку, погладила бобровий комір і пішла до виходу, кажучи чи то жартома, чи то серйозно:

— Звичайно, красивий. Качалов правду сказав... "Змей в естестве человеческого, зело прекрасном..."

Дорогою мовчала, нахиляючи голову від світлої місячної заметілі, що летіла назустріч. Повний місяць пірнав у хмарах над Кремлем, — "якийсь череп, що світиться", сказала вона. На Спаській вежі годинник видзвонював третю, — ще сказала:

— Який древній звук, щось жерстяне і чавунне. І так само, тим же звуком било три години ночі і в п'ятнадцятому столітті. І у Флоренції зовсім такий же бій, він там нагадував мені Москву...

Коли Федір осадив біля під'їзду, мертвотно наказала:

— Відпустіть його...

Вражений, — ніколи не дозволяла вона підніматися до неї вночі, — я розгублено сказав:

— Федоре, я повернуся пішки...

І ми мовчки потягнулися вгору в ліфті, ввійшли в нічне тепло і тишу квартири, лиш молоточки постукували у калориферах. Я зняв з неї слизьку від снігу шубку, вона скинула з волосся мені на руки мокру пухову шаль і швидко пройшла, шурхочучи нижньою шовковою спідницею, в спальню. Я роздягнувся, ввійшов у першу кімнату і з завмираючим ніби над проваллям серцем сів на турецький диван. Чути було її кроки за відкритими дверима освітленої спальні, те, як вона, чіпляючись за шпильки, через голову стягнула з себе сукню... Я встав і підійшов до дверей: вона, тільки в одних лебединих туфельках, стояла, спиною до мене, перед трюмо, розчісуючи черепаховим гребенем чорні нитки довгого волосся, що висіли вздовж лиця.

— От все говорив, що я мало про нього думаю, — сказала вона, кинувши гребінь на піддзеркальник, і, відкидаючи волосся на спину, повернулась до мене: — Ні, я думала...

На світанку я відчув її рух. Відкрив очі – вона впритул дивилася на мене. Я трохи

підвівся з тепла постелі і її тіла, вона схилилась до мене, тихо і рівно кажучи:

— Нині ввечері я від'їжджаю до Твері. Чи надовго, один бог знає...

І притиснулася своєю щокою до моєї, — я відчував, як моргають її мокрі вії:

— Я все напишу, як тільки приїду. Все напишу про майбутнє. Вибач, залиш мене тепер, я дуже стомилась...

І лягла на подушку.

Я обережно одягнувся, несміло поцілував її волосся і навшпиньках вийшов на сходи, що вже світлили блідим світлом. Ішов пішки по молодому липкому снігу, — заметілі вже не було, все було спокійно і вже далеко видно вздовж вулиць, пахло і снігом і з пекарень. Дійшов до Іверської, внутрішність якої гаряче палала і сяяла цілими багаттями свічок, став у натовпі старих і жебраків на розтоптаний сніг на коліна, зняв шапку... Хтось торкнув мене за плече – я подивився: якась найнещасніша старенька дивилась на мене, морщачись від жалісливих сліз:

— Ох, не побивайся, не побивайся так! Гріх, гріх!

Лист, одержаний мною тижнів через два після того, був коротким – ласкава, але тверда просьба не чекати її більше, не намагатися шукати, бачити: "В Москву не повернусь, піду поки що на послух, потім, можливо, наважусь на постриг... Хай бог дасть сили не відповідати мені – даремно продовжувати і збільшувати нашу муку..."

Я виконав її просьбу. І довго пропадав у найбрудніших шинках, спивався, всіляко опускаючись все більше і більше. Потім став потроху виправлятися – байдужо, безнадійно... Минуло майже два роки з того чистого понеділка...

У чотирнадцятому році, під новий рік, був такий же тихий, сонячний вечір, як той, незабутній. Я вийшов з дому, взяв візника і поїхав у Кремль. Там зайшов у порожній Архангельський собор, довго стояв, не молячись, в його сутінках, дивлячись на слабке мерехтіння старого золота іконостасу і надмогильних плит московських царів, — стояв, ніби чекаючи чогось, в тій особливій тиші порожньої церкви, коли боїшся зітхнути у ній. Вийшовши із собору, звелів візникові їхати на Ординку, їздив кроком, як тоді, темними провулками в садах з освітленими під ними вікнами, проїхав по Грибоедовському провулку – і все плакав, плакав...

На Ординці я зупинив візника біля воріт Марфо-Маріїнської обителі: там у дворі чорніли карети, видно було розчинені двері невеликої освітленої церкви, із дверей тужливо і зворушливо лунав спів дівочого хору. Мені чомусь захотілося неодмінно ввійти туди. Двірник біля воріт загородив мені дорогу, просячи м'яко, благально:

— Не можна, пане, не можна!

— Як не можна? В церкву не можна?

— Можна, пане, звичайно, можна, тільки прошу вас заради бога, не ходіть, там зараз велика княгиня Єльзавет Федрівна і великий князь Митрій Палич...

Я сунув йому рубль – він скрушно зітхнув і пропустив. Та тільки-но я зайшов у двір, як із церкви з'явилися ікони, які несли на руках, хоругви, за ними, вся у білому, довгому, тонколика, висока, в білому обрусі з нашитим на нього золотим хрестом на чолі, велика княгиня, що йшла повільно, ревно, з опущеними очима, з великою свічкою

в руці; а за нею тягнулася така ж біла вервечка співаючих, з вогниками свічок біля лиць, черниць чи сестер, — не знаю, хто були вони і куди йшли. Я чомусь дуже уважно дивився на них. І от одна з тих, що йшли посередині, раптом підняла голову, вкриту білою хусткою, загородила свічку рукою і спрямувала погляд темних очей в темряву, немов би саме на мене... Що вона могла бачити в темряві, як могла вона відчувати мою присутність? Я повернувся і тихо вийшов із воріт.

12.5.44